

DÜNDEMEN BUGÜNE BALKAN TÜRKÜĞÜ: BİR ANALİZ DENEMESİ

Zülcüf ORUÇ¹
(Sakarya Üniversitesi, Türkiye)

*Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum;
Her lahza bir alev gibi hasretti duyduğum.
Kalbimde vardı "Byron"u bedbaht eden melal!
Gezdim o yaşta dağları, hülyam içinde lal...
Aldım Rakofça kırlarının hür havasını,
Duydum akıncı cedlerimin ihtirasını,
Her yaz, şimale doğru asırlarca bir koşu...
Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultulu.²*

Balkanlar yaklaşık 5 asırlık bir sürede Osmanlı- Türk idaresinde kalmış ve geçen bir asra yakın süreye rağmen Türk kültürünün izlerini hala içinde saklayan bir coğrafya. Balkanlardaki Türk varlığı hali hazırda her ne kadar güncel olmanın ötesinde politik ve iktisadi bir gerçeklikten çok kültürel ve tarihi bir olgu olarak ortaya çıksa da Balkanlardaki bu Türk mirasını Türk dünyasının önemli bir parçası olarak ele almak önemlidir. Bu anlamda kaleme alınan tebliğ metni Balkanları tarihi, coğrafi, etimolojik ve demografik bir kavram olarak ele alıp açıklamakta ve Balkanlardaki Osmanlı- Türk varlığının 21.yy'a kadar ulaşan izlerini takip etmemize imkan verecek bir genel çerçeve çizmektedir.

Balkanlar: Coğrafya ve Toplum

Balkanlar siyasi tarihin siyasi coğrafyayı sürekli olarak yeniden şekillendirdiği bir coğrafya. Aynı zamanda Önemli bir geçiş alanı olması, güçlü deniz bağlantıları ve coğrafi derinlik nedeniyle çoğu zaman kendi içindeki siyasi merkezlerin ötesinde bölgesel ve küresel hakimiyet mücadelelerine sahne olan sorunlu bir coğrafya balkanlar. Antik Yunan, Roma, Bizans, Osmanlı ve Habsburgların hakimiyet alanlarına dahil oldu. Asya, Avrupa ve hatta Afrika'nın kesişme noktasında tarih boyunca siyasi ve kültürel sınırların üzerinde durdu. Batı ve Doğu Roma (Bizans), Ortodoksluk ve Katoliklik, İslam dünyası ve Hristiyan dünyası, modern zamanlarda ise Batı (NATO) ve Doğu (Varşova Paktı) arasındaki sınırlar hep Balkan Coğrafyasının üzerinden geçti.

¹ Sakarya Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi ABD Doktora Öğrencisi

² Yahya Kemal Beyatlı "Açık Deniz" Şiirinden...

Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan yarım ada ismini bölgede bulunan Balkan dağlarından alır. Balkan Türkçe bir kelime olup “sık ormanlarla kaplı sıradağ ya da çalılıklarla kaplı engebeli arazi” anlamına gelmektedir. Bu gün Balkanlar olarak adlandırdığımız bu coğrafyanın isimlendirilmesi kavramsal bir arkeolojik çalışma için oldukça elverişlidir. Tarih boyunca bölge üzerindeki hakimiyet mücadelesi isimler üzerinden de işlemektedir. 1794 yılında İngiliz Seyyah John Morritt’in anlattıkları ilgi çekicidir. Dönemin liberal Aydınlanmacı çevrelerinde bir kutsal mabed iştiağıyla yüceltilen ve insanlığın ve medeniyetin adeta “kabesi” olarak ziyaret edilen kadim yunan coğrafyasına doğru bir yolculuğa çıkan seyyah Bükreş’ten İstanbul’a giderken Bulgaristan üzerindeki Şıpka geçidini aşarken kız kardeşine yazdığı mektupta bölgenin isminden duyduğu rahatsızlığı “klasik dönemin yaşandığı topraklara yaklaşıyorduk. Bir dağın eteğinde uyuduk. Bulgaristan’ı Romanya’dan (antik Trakya’dan) ayıran bu dağı ertesi gün aştık. Bir zamanlar adını taşıdığı Haimos’un heybetini yanı sıra bu dağlara bu gün Balkan adı verilmesi ne kadar yazık” diye anlatır. Bu tarihe kadar İngiliz Edebiyatında bölgenin adı Haimos’tur hala...³ 18.yy Batı’da Balkan ve Haimos isminin bir arada kullanımına sahne olur 19. yy da bu böyledir. Bu tarihlerden itibaren Balkan isminin daha sıklıkla kullanıldığı görülür fakat Balkan kelimesinin tam olarak ne anlama geldiğini bilen azdı. Biz bu filolojik tartışmalara sadece değinerek Halil İnalcık’ın konuyla ilgili açıklamasıyla yetineceğiz. Halil İnalcık’a göre, Osmanlılar Balkan sözünü ilk önce Rumeli’de genel olarak dağ anlamında kullanmış, kesin coğrafi yapıyı belirlemek için de yanına ek adlar ya da sıfatlar koymuslardır: Balkan sıradağlarının Karadeniz’e doğru alçalan doğu uçtaki kısmına Emine Balkan; ana dağ silsilesine Koca Balkan; Sumla’nın (Bulgaristan’daki adı Sumen) kuzeyine doğru düzlüğe uzanan dağ burnuna Küçük Balkan; Karpatlara da Unguru (Macar) Balkan denirdi, daha baskaları da vardı. Aslında Emine Balkan "Haimos Dağı"nın Osmanlıca’daki tam karşılığıdır: Osmanlılar, Bizans’ın "Aimos," "Emmon" ve "Emmona" sözcüklerinden "Emine"yi türetmişlerdir. Bu ad belli bir kesinlik kazandırılmadan, giderek antik ve ortaçağ coğrafyacılarının Haimos’u için kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivi’nde bulunan 1565 yılından kalma bir belgede, Balkan sözcüğü yeni bir derbentçi köyünün (bugün Bulgaristan sınırlarındaki Triavna) kurulduğu bir dağ adı olarak geçer. Balkan kelimesinin yarım adaya Osmanlı Türkleriyle gelmiş olduğu yaygın kabul görür.

Balkanlar aynı zamanda Güneydoğu Avrupa olarak da bilinir. Balkanların doğusunda Adalar (Ege) denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz güneyinde Akdeniz ve batısında ise Adriyatik denizi vardır. Kuzey sınırını çizmek noktasında farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre Tuna nehri ve onun kolu olan Sava ırmağı esas alınmıştır. Bu değerlendirmeye göre 505 bin Km²’lik bir alanı

³ Trakya’nın efsanevi Kralı kendisine Zeus Karısına da Hera adıyla tapınılmasını istemesi tanrıları kızdırmış olmalı ki birer dağa dönüştürüldüler. (Haimos ile Rodop)

kaplamaktadır. Başka bir görüşe göre ise Eski Yugoslavya ve Romanya ülkelerinin sınırları ölçü olarak alınmıştır. Buna göre Balkanlar toplam 788.685 Km²'lik bir yüzölçüme sahiptir. Diğer bir sınırlandırma ise; Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki hristiyan dünyası ile çizdiği sınır olarak biliniyor. Balkanlar bu sınırlandırmaya göre 1.000.000 km²'yi bulmaktadır.⁴

Coğrafi olarak Avrupa'nın bir parçası olmasına rağmen kültürel anlamda Balkanlar Avrupa içinde sürekli olarak tıpkı oryantalist söylemin batı karşısında doğuyu tanımlama biçimleri gibi sorunlu kaosa, karmaşaya açık, içinde yüksek çatışma ihtimallerini saklayan bir alan olarak algılanmış ve bu anlamda batı ailesi içinde ama adeta istenmeyen bir üvey evlat muamelesi görmüş ve kullanılan pejoratif imalarla Batının kendi içindeki "ötekisi" olarak algılanmıştır. Bu algılamanın en önemli sebebi Balkanlardaki Osmanlı Mirasıdır. Bu miras dolayısıyla Batılı akıl Balkanları Doğu- Batı gibi tamamen hayali dikotomiler içinde nereye koyacağını adeta bilememektedir. Batının kendi içindeki doğu olarak görmüştür. 19 yy sonlarından 1 ve 2. dünya savaşlarına ve ardından eski Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyetinin dağılmasına kadar hep çatışan etnik grupların şiddet ve savaş olayları ile dünya gündemine oturan balkanlar istikrarsızlığın mekanı olarak görülmüş ve "balkanlaşma" ifadesi adeta siyasal kavram olarak düzensizlik ve çatışmanın bir ismi olagelmıştır. Balkan ismi bir tek Türkçe'de bir de Bulgarcada bir coğrafyayı anlatmak için ve içinde küçümseyici ve olumsuz anlamlar barındırmadan kullanılmakta ve Avrupalı seyyahların eserlerinde ise ancak 18 yy'dan sonra bu adı ile birlikte anılmaktadır.

İsmi dağılık coğrafyasından alan balkanlar ırmaklarla bölünmüş dağlık araziler ve verimli ovalarla kaplıdır. Balkan dağları, Rodoplar, Şar, Pindus ve Peleponnes dağları yarım adanın yüzeyini kaplar. Dağların arasındaki vadiler ve ovalar göze çarpar. Balkanların kuzeyinde Sava ve Drava Nehirleri arasında geniş bir ova yer almaktadır. Tuna nehrine ait delta ovası da bu ovanın bir parçasını oluşturur. Romanya'nın en geniş ovası Eflak ovasıdır. Yarım adayı baştan başa kat eden Tuna nehri Almanya'nın güneyindeki kara ormanlardan başlayarak Almanya, Avusturya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan, eski Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Ukrayna'nın topraklarını sulayarak Karadenize dökülür.⁵ Meriç, Arda, Tunca, Ergene, Sava, Meseta, İsteroma, Vardar, Vistridza, Nareda, Kalamas, Drina ırmakları yarım adanın başlıca akarsularıdır. Ayrıca İşkodra ve Ohri gölleri önemli göller olarak anılmalıdır.

Bir çelişkiler ülkesidir Balkanlar. Asla aşılamayacak kadar yüksek olmayan dağların hiçbiri 3000 m'yi geçmez fakat yolcuları engeller geciktirir orduları yeni yollar keşfetmeye zorlar. Binlerce yıldır Balkanların güzergahı hep aynı

⁴ Özey, Ramazan, "Balkanların Coğrafi Yapısı" Balkanlar El Kitabı, Araştırma ve Kültür Vakfı, İstanbul, s. 13

⁵ Özey, Ramazan, a.g.m. s.23

kalmıştır: Morava-Vardar yolu, Belgrad'ı Selanik'e bağlar; Morava- Meriç yolu Tuna'yı Bizans'a bağlar.⁶ Coğrafya'da yaşayan onlarca etnik grubun birbiriyle karışmasına engel olan bu doğal sınırlar ve engeller istilacı güçlerin yarımada girişine ise engel teşkil etmeye yetmemektedir. İki önemli giriş yolu Balkanları dışarıdan gelen halkların nüfuzuna açık bırakmaktadır. Tuna vadisi Asya bozkırlarından gelen halkların Balkanlara ve ötesinde Orta Avrupa'ya geçiş yolunda ana düzergahı teşkil etmektedir. Diğer yol ise Tuna ve Sava ırmaklarının birleştiği noktadan Morava Vadisine uzanan Belgrad üzerinde yer alanıdır. Niş üzerinde iki kol oluşturan yollardan biri Vardar vadisini izleyerek Selanik'e uzanır öteki yol ise Tercüman geçidinden geçerek Sofya, Filibe, Edirne ve nihayetinde İstanbul'a varır. Romalılar döneminde sıklıkla kullanılan Via Egetia ise Arnavut sahilindeki Draç'tan Ohri gölü yoluyla İşkombi'ye ve Selanik'e oradan da deniz yoluyla ya da Trakya üzerinden İstanbul'a ulaşır. Balkan yarım adasının sahilleri de barındırdığı limanlar ve nehir ağzlarıyla dış güçlerin etkisine açıktı. Venedik bu yolla yüz yıllarca bölge üzerinde bir hakimiyet tesis edebilmiş modern zamanlarda ise İngiliz donanmaları bu yolla Doğu Akdeniz ve Yunanistan üzerinde bir hakimiyet sahası oluşturabilmişti.

En eski Balkan halkları Yunanlılar ve İllirya kökenli Arnavutlardır. Hint-Avrupa dili konuşan bu topluluklar güneye yöneldiler: Yunanlılar, İsa'dan önce 2000'lerin ortalarına doğru Miken Medeniyetini ve daha sonra klasik Atina'yı doğurmak üzere Girit'in uygarlaşmış yerli halkı ile kaynaştılar: İllirya kökenli Arnavutlar ise, iki bin sene boyunca özellikle slavlarınki olmak üzere istilacı kavimlerin akınlarına maruz kalmalarına rağmen direnerek daha sonra Arnavut halkını teşkil etmek üzere varlıklarını korudular.⁷ Slavlar karşısında varlıklarını modern zamanlara kadar küçülerek de olsa sürdüren antik topluluklardan biri de Traklardır. Vlahlar olarak bilinen bu kavimler yerleşik slav komşularının arasında asimile olmalarına rağmen varlıklarını sürdürebilmişlerdir.⁸ Yine Balkan halkları arasında daha sonra romalılaşan Daçyalıların torunları Romenleri saymak gerekir. 107 ve 274 tarihleri arasında Romalıların idaresi altında kalan Romenler Romalılarla karıştılar ve fatihlerin dilini edindiler. Romen milliyetçileri kendilerini barbar slavların arasında latin kökenli bir medeniyet adası olarak görseler dahi gerçek bundan farklıdır. Ve geçmişten bu güne slav ve asyalı etkiler Romenleri büyük ölçüde etkilemiş ve dönüştürmüştür.⁹

Yarımadanın etnik yapısındaki en köklü değişiklik 6. ve 7. yüzyıllarda yaşandı. Karpatların düşük eğilimli arazilerinden gelen göçebe slav kabileleri büyük ölçüde etkili oldular.¹⁰ İlliryalılar ve Trakları kendi içlerinde erittikleri

⁶ Castellian, Georges, Balkanların Tarihi, Milliyet Yayınları, İstanbul:1993,s. 17

⁷ Castellian, s.20

⁸ Stavrianos,L,S. The Balkans Since 1453, Hurst &Company, 2001, s.8

⁹ Stavrianos, a.g.e. s. 8

¹⁰ Huphick D.P. ve Cox, E, Historical Atlas of Eastern Europe, St. Martin Pres, Newyork. s.6

gibi aynı zamanda dönemin en büyük merkezi gücü Doğu Romayı yaptıkları akımlarla rahatsız ettiler hatta başkent İstanbul'u dahi tehdit ettiler. Zamanla orta Balkanlarda yerleşik hale gelen kabileler kendi içlerinde bölünmeler yaşadılar ve bu günkü slovenlerin, hırvatların etnik atalarını teşkil edecek biçimde parçalandılar. 7. yüzyıla gelindiğinde asyatik kökenli hun Türklerinin bir devamı olan Bulgarlar tarafından kontrol altına alınan slavlar kalabalık nüfuslarıyla galiplerini de kendi içlerinde dönüştürdüler. Bulgarlar tamamiyle tebalarınca asimile edilerek slavlaştılar. Bu gün Güney Slavlarının bir alt gurubu olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Bulgarca tamamiyle slavik bir dildir. Bulgar kültürü ve fiziksel görünüşü de tamamiyle slavlaşmıştır.¹¹

Yarımadanın etnik haritası bundan bin yıl önce büyük ölçüde çizilmiş olmasına rağmen tarihi süreç içinde diğer bir takım etnik gruplarında varlıklarından söz etmek mümkündür. Çalışmamızın temel araştırma alanını teşkil eden Balkan Türklüğünden yine bu çerçevede kısaca bahsetmek gerekir. 15. yüzyıl sonu itibarıyla büyük ölçüde Türkler tarafından fethedilen Balkanlar 20. yüzyılın başına kadar Osmanlı Türklerinin hakimiyeti altında kaldı. İmparatorluğun gerilemesi siyasi merkezin zayıflaması ile Balkan topraklarından geri çekiliş neredeyse eş zamanlı olarak gerçekleşti. 19. yüzyılın sonu itibarıyla kaybedilen Balkanlarda yaşayan Türk nüfus Anadolu'ya doğru göç etti. Bu göç 20. yüzyılın sonuna kadar devam ettiği gibi hala da varlığını sürdürmektedir. Mezkur göçe rağmen Balkanlar'da suyu çekilen göller gibi ve ya küçük adacıklar gibi Türk varlığından söz etmek mümkündür. Kosova, Makedonya, Batı Trakya ve Bulgaristan Türkleri bunun en önemli örnekleridir. Balkanların Türkleşmesi İslamlaşması ile birlikte gerçekleşmiştir. Bu anlamda Balkanlarda hala dini ve etnik milliyetçiliğin kodları büyük ölçüde içiçe geçmiştir. 19. Yüzyıla kadar Müslüman olmak ve Türk olmak aynı muhtevalara sahip iki aidiyeti ifade etmektedir. 14. yy'a kadar Bogomil mezhebine mensup bir slavik topluluk olan Boşnaklar, Arnavutlar ve yine Bulgar kökenli Pomaklar, slav kökenli oldukları iddia edilen Goralılar Balkanlardaki İslamın dolayısıyla da Balkan Türklüğünün bir parçası ve önemli birer unsurudur.

Balkanların etnik haritasını oluştururken tarih boyunca Balkanların ekonomik hayatında önemli rol oynamış olan Yahudileri de anmak gerekir. 2. Dünya Savaşı'na Romanya topraklarında yaşayan Rusya ve Polonya kökenli Yahudilerin yanısıra yine 16. ve 17. yüzyıllarda İspanya ve Portekiz'de Osmanlı Türklerinin verdiği iltica hakkı çerçevesinde Osmanlı topraklarına gelen ve yerleşen Yahudiler Bulgaristan, Yunanistan ve eski Yugoslavya topraklarında varlıklarını uzunca bir süre devam ettirdiler. Yine 15. yüzyıl itibarıyla Hindistan'dan göç eden Çingeneler'de Balkanlardaki etnik gruplar arasında sayılmalıdır. Hristiyan ve Müslüman olabilen çingeneler sıradışı ve farklı

¹¹ Stavrianos, a.g.e. s.9

kültürleriyle her zaman şehirlerin kenarında yarı yerleşik hayat biçimleriyle varlıklarını günümüze kadar sürdürebildiler.

Balkanların etnik haritası iki dünya savaşı sonrasında büyük ölçüde siyasi dolayısıyla iradi bir biçimde değişime uğradı. 1. Dünya Savaşının hemen ardından Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye etnik azınlıklar üzerinde gerçekleştirdikleri anlaşmalar neticesinde nüfuslarını büyük ölçüde etnik açıdan türdeş kılmak fırsatı buldular. Ulus devletin kuruluş sürecinde Anadolu'da yaşayan gayri müslim nüfusun Balkanlardan gelen müslüman nüfus ile mübadele edilmesi neticesinde Balkanların etnik haritası büyük ölçüde değişti. Bu mübadele ve göç Türk ulusal kimliğinin terkinde etnik değil dini vurgunun ne kadar baskın olduğunun da en önemli işaretlerinden biridir. Yine 2. Dünya Savaşı sırasında yahudi nüfusun zorunlu tehciri ve koğuşturulması da sonrasında Balkan coğrafyasında yaşayan yahudilerin önemli oranda yeni kurulan İsrail'e göç etmelerine sebep olmuştu.

Osmanlı Türklüğü: Bir Fethin Hikayesi

Balkanlar birçok etnik yapıyı bir arada bulunduran demografisi ile tarih boyunca kanlı savaşların merkezi olmasının yanısıra zengin kültürel bir çeşitliliği de içinde saklamaktadır. Ortaasya bozkırlarından Anadolu'ya uzanan Türk boylarının sahip oldukları yayılcı gaza ideolojisi ile kısa zamanda Balkanlar üzerinden Avrupa'ya uzanması kaçınılmazdı. Osmanlı Devletinin bir aşiretten imparatorluğa uzanan tarihi en çok da Balkan coğrafyası üzerinden okunmalıdır. Selçuklu imparatorluğu siyasi merkezin kültüre ve toprağa şekil vermesi anlamında ne kadar Anadolu'ya ise Osmanlı Devleti de tam da bu anlamda Balkanlı (rumelili) bir devlettir. Balkan coğrafyasına 14. yy'ın ortalarında ayak basan Osmanlı siyasi idaresi yaklaşık 6 asra yakın bir süre bu coğrafyada tarihe ve kültüre şekil vermiştir. Bir çok farklı etnik ve kültürel unsur Osmanlı siyasi idaresi altında varlıklarını sürdürebilmiş ve bir arada varolabilmiştir. Bu anlamıyla Balkanlar Osmanlı tarihi olmaksızın her etnik unsurun kendi milliyetçi tarihleri içinden anlaşılacak kadar karışık ve derinlik arzeden bir coğrafyadır.

Osmanlı mimarisinin derin izlerini saklayan şehirler hala geçmişin yükünü omuzlarında taşıırken taşla şekil veren bu medeniyet birikimi siyasi ve kültürel tarihe yani insana da yüzyıllar boyunca nüfuz etmiştir. Osmanlı nüfus politikalarının bir sonucu olarak Balkan coğrafyasının muhtelif yerlerine yerleştirilen Anadolu Türklerinin torunları bir siyasi merkez olarak Osmanlı'nın bu topraklardan çekilmesinin ardından acılı bir tarihi hikayenin de hem kahramanları hem de anlatıcıları olmuşlardır. Bu anlamda yeni Türk edebiyatının bir alt başlığı olarak bir göç edebiyatından dahi söz edilebilir. Balkan Türklerinin Osmanlı Devletinin kendi içine doğru büzülerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti çatısı altında yeniden teşekkül etmesi ile adeta dağılan nar

taneleri gibi ayrı düştükleri yerden “evlerine” dönüşleri ayrı bir göç hikayesinin konusunu oluşturmaktadır.¹² Askeri mağlubiyetlerin getirdiği siyasi geri çekilme ile 19 yy sonlarından başlayan göç hareketleri 20 yy boyunca da devam ederek günümüze kadar sürmüştür. Bu göç hareketlerine rağmen Balkanlarda hala tarihi ve kültürel adacıklar olarak Türk varlığı sürmektedir. Kosova ve Makedonya gibi eski Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti artığı olan coğrafya başta olmak üzere Bulgaristan’da yaşayan türk nüfus Yunanistan sınırları içindeki Batı Trakya Türkleri ve Romanya Köstence civarında yaşayan Türk nüfus Balkanlarda yaşayan Türk nüfusunun temerküz ettiği yerlerdir.

Osmanlılar 1353 yılında savaşarak değil siyasi bir pazarlık neticesinde Bizansın taht mücadelelerine taraf olarak ayak bastıkları Rumeli’den ancak imparatorluğun çöküşü ile çıkmışlardır.¹³1402 yılında doğulu bir güç olan Timur’un istilacı devasa gücü karşısında kaybeden I. Bayezid dönemine kadar Osmanlılar ne dönemin Balkan Prenslükleri karşısında (1389 Kosova’da Sırpların mağlubiyeti) ne de dönemin Hıristiyan koalisyonları (1396 Niğbolu’da bozguna uğrayan Haçlı Ordusu) Osmanlıların balkan topraklarındaki ilerleyişini durduramadı. Timur karşısındaki mağlubiyetin ardından kısa sürede kendini toplayan Osmanlıların Balkanlardaki ilerleyişinin kaçınılmaz sonucu olan İstanbul’un fethinin ardından Osmanlılar artık iki kıtaya hükmeden ve tarihi Roma imparatorluğu’nun mirasının üzerinde duran bir dünya gücüydü. Sultan II. Mehmet sadece Fatih unvanını almadı aynı zamanda Bizans İmparatorlarının unvanlarını da tevarüs etti. Kanuni dönemiyle birlikte Avrupa’da olduğu gibi doğuda da en geniş sınırlarına ulaşan Osmanlılar 17. yy’ın sonu ile birlikte önce önüne geçilemeyen bir gerileme ardından da çok da hızlı olmayan bir çöküşün içine girdiler.

Balkanlardaki Osmanlı ilerleyişi Orta Asya’dan Anadolu’ya akan göçebe Türk kavimlerinin beslediği ve hızlandırdığı bir süreçtir. “Küffara karşı gaza’nın” adeta devlet aklı halini aldığı Osmanlı kuruluş döneminde Balkanların fethi aynı zamanda kimi zaman gönüllü kimi zaman da cebri bir iskan hareketiyle birlikte oldu. II. Mehmet dönemiyle birlikte Balkanların Hıristiyan ahalisi Osmanlı tebaası olarak daha önce görülmemiş bir sistem dahilinde Osmanlı Devlet İdaresi içinde konumlandılar. Millet sistemi adı verilen bu sistem dahilinde çoğunluğu Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlı

¹²Bu konu Türk Edebiyatında da işlenen konulardan bir tanesidir. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Huzur romanının girişi böylesi bir göç hikayesiyle başlar. Yine Türk Edebiyatının büyük şairi Yahya Kemal Beyatlı “balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum”.. derken bir kuşağın hayatlarındaki bu büyük kırılmaya işaret de eder. Gerçekten de 1912 felaketiyle birlikte Balkanların kaybı siyasi bir kayıp olduğu kadar toplumsal bir travmanın da kaynağıdır. Nitekim genç Türk Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün de çocukluğu ve gençliği hep Balkan topraklarında geçmiştir.

¹³ İnalçık başta olmak üzere Osmanlı Devletinin bir minyatürü olarak bir çok kurumu, tarihi ve teritoryal bir mirası Osmanlı’dan tevarüs eden Türkiye Cumhuriyetinin üzerinde kurulu olduğu toprakların hala önemli bir kısmı Balkan coğrafyasının bir devamıdır.

Balkan halkları Rum milleti adı altında tek bir cemaat olarak Fener Rum Patrikhanesine bağlandılar. (1454) Böylece Osmanlı vezirine eşdeğer bir bürokrat olarak bütün Balkan Hıristiyanlarının başı olan Patrik Osmanlı Sultanının bir müntesibiydi. Kendi yerel dini ve medeni örgütlenme biçimlerini millet sistemi dahilinde sürdüren böylece Osmanlı idaresinin sunduğu idari özerklik dahilinde varlıklarını sürdüren Balkan halklarının 19 yüzyılda Milliyetçi ayrılıkçı hareketlerinin öncelikle Fener Patrikhanesine karşı verilmesi hiç de tesadüf değildir.

Balkanlarda Türklüğün Osmanlı idaresi eliyle kendini tahkim etmesi Anadolu kökenli göçebe Türk kavimlerinin iskanının yanı sıra Balkanlarda nisbi bir İslamlaşma ile birlikte işledi. Özellikle Boşnakların ve Arnavutların önemli bir kısmının İslamı kabulü neticesinde etkileri günümüze kadar devam edecek biçimde dini kimlik ile etnik kimlik iç içe girmiş oldu. Tıpkı Sırp ve Hırvatlar gibi Slav kökenli olan Boşnaklar kendi milli kimliklerinin sınırlarını bu zorba ve istilacı akrabaları karşısında ancak yeni ihtida ettikleri dinleri sayesinde koruya bildiler. Tıpkı Boşnaklar gibi Arnavutlar'da Osmanlı idaresi altında İslamı kabul ederek bir kısım idari ve ekonomik ayrıcalıkların da sahibi oldular. Yine Bulgar kökenli Müslüman Pomaklar, Müslüman Çingeneler, Goranlılar, Torbeşler Balkanların halklar mozaigi içinde Osmanlı- Türk izlerinin görülebileceği kültürel adacıklardır.

Osmanlı Devşirme sistemi dahilinde 14. yy dan söz konusu sistemin zayıfladığı 17 yy sonlarına kadar Balkan halkları Osmanlı siyasi- idari sisteminin en önemli insan malzemesini oluşturmuştur. Çocukluk yıllarında ailelerinden alınarak büyütülen ve eğitilen Balkan kökenli bu çocuklar uzunca bir süre Osmanlı devlet idaresinde her türlü yüksek mevkiye yükselerek önemli roller almışlardır. Osmanlı idaresinde en önemli mevki olan Sadrazamlığa gelen Balkan kökenli yönetici sayısı oldukça fazladır.

18 yüzyıl akıl ve aydınlanma çağı 19 yy ise onun devamında ideolojiler çağı olarak bilinir. Fransız ihtilalini hazırlayan düşünsel atmosfer bireysel olduğu kadar halkların da özgürlüklerini vurgulayan Liberalizm ve çok uluslu imparatorlukların sonunu hazırlayan Ulusçuluk akımlarının yükselişini beraberinde getirdi. Özellikle Alman düşünür Herder'in düşünsel ve kavramsal bagajını önemli ölçüde doldurduğu Romantik- Etnik milliyetçilik Balkanlardaki okur yazar kesim arasında ulusal bir dil ve tarih inşasına yönelik ilgiyi ortaya çıkarmıştı. Yunanlı, Sırp, Hırvat ve Bulgar aydınları arasındaki bu hararetli ilgi dünya üzerindeki iktisadi ilişki biçimlerinin şekillendirdiği büyük güçlerin artık hasta bir adam olarak tarif edilen Osmanlı Devletinin mukadderatını ne şekilde belirleneceği sorusunun içine yerleştirildiği "doğu sorununa" dair tarzı siyasetlerinin bir sonucu olarak hızla siyasi bir yönelim kazandı. Yunan, Sırp ve Bulgar Ulusal devletleri başta Rusya ve İngiltere olmak üzere dönemin büyük güçlerinin yedeğinde kuruldu.

Osmanlı devletinin Balkan savaşları ardından Balkanları önemli ölçüde yitirmesi, Arnavutların bağımsızlığı ve ardından imparatorluğun çöküşü ile

birlikte Balkanlar savaşların galiplerinin isteklerine göre yeniden yapılandırıldı. Sırp,Hırvat Sloven Krallığı Slav milliyetçiliğinin bir rüyasıydı ama Sırplar sadece bu dönemde değil İkinci Dünya Savaşı ardından Faşist güçlerin istilası karşısında mücadeleden başarıyla çıkan Sosyalist Partizanların kurduğu Yugoslavya döneminde de aslında eşitler arasında birinciydi. Josip Broz Tito'nun Hırvat kökenli olmasına ve Sosyalizmin Yugoslavya'ya özgü yorumlarına¹⁴ rağmen Sırpların hakim pozisyonu devam etti. Fakat yine de Yugoslavya dönemi Osmanlı barışını andırır bir biçimde milliyetçi çatışmacı güçleri bir arada tutmayı ve birçok farklı Balkan ulusunu aynı devlet çatısı altında yaşatmayı başardı. Ulusüstü bir söylemle Güney-Slav ulusu yaratma ameliyesine girişen Tito, Sırpların tahakküm taleplerinin önüne kısmen geçebildi ve ayrılmayı isteyen Hırvatları Yugoslavya sınırları içinde tutabilmeyi başardı. 1974 tarihli Yugoslavya Anayasa'sı kurucu altı cumhuriyetin dışında iki de özerk bölge oluşturmuştu. (Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya, Karadağ kurucu cumhuriyetler ve Voyvodina ve neredeyse %90'ının Arnavutların oluşturduğu Kosova otonom devletlerdi.) Tito'nun ölümü sanki bütün büyüğü bozdu. Yugoslavya'nın yapay sınırlarının, din, mezhep ve kültürel farklılıkların belirginleştirdiği ve karışık nüfus yapısının tetiklediği etnik sürtüşmelerin üstündeki perde O'nun ölümüyle sıyrıldı. Böylece Sırpların tarihi "Büyük Sırbistan" düşlerini gerçekleştirebileceklerini umdukları tarihi dönem İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ilk kez bir iç savaşın çıkmasıyla sonuçlanmış bu kanlı savaşın ardından Yugoslavya parçalanmıştı. Küreselleşmenin keskin iki bıçağından biri batı Avrupa ve Amerika merkezli bir kültürel iktisadi siyasi bütünleşmeyi tetiklerken (Globalleşme) aynı zamanda mikro milliyetçilikleri de yüz yıllık uykularından uyandırdı (Glokalleşme). Postmodern durumun beslediği bu bölen, parçalayan sürekli daha küçük ve yönetilebilir fragmanlara ayıran siyasi süreç neticesinde 1990'ların başında Balkanlar tekrar karıştı. Kimilerine göre 3. Balkan savaşı¹⁵ neticesinde tarihin gözleri önünde katledilen Boşnaklar ve sonrasında Kosovalı Arnavutlarla birlikte aslında silinen Balkanlardaki Osmanlı- Türk mirasıydı.

Tüm bu tarihi miras Balkanlar'ın Müslüman ve Türk ahalisi arasında olduğu kadar Bulgarca ve Sırpça gibi slavik dillerin içindeki binlerce Türkçe kökenli kelimeyle, musikiyle, mimariyle de devam etmektedir, Balkanlara dair ilgi canlılığını muhafaza ettiği müddetçe de unutulmayacaktır.

¹⁴ 1960'ların sonunda komünist rejimi biraz hafifleterek "özyönetim" denen özerklik sistemini uyguladı.

¹⁵ M. Glenny, The Fall Of Yugoslavia : The Third Balkan War /London : Penguin, 1992.

KAYNAKLAR:

1. Barbara Jelavich, Balkanların Tarihi, Küre Yayınları, İstanbul:2006
2. Maria Todorova, Balkanları Tahayül Etmek, İletişim Yayınları, İstanbul:2006
3. Georges Catellian, Balkanların Tarihi, İstanbul: 1993
4. L. Stavrianos, The Balkans Since 1453, C. Hurst&Co. Publishers,
5. M. Glenny, The Fall Of Yugoslavia : The Third Balkan War /London : Penguin:1992.
6. Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990), Alkım Yayınları, İstanbul:2007
7. L. Carl Brown, İmparatorluk Mirası, Balkanlar'da Ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, İletişim Yayınları:2007
8. McNeill, William H. , Dünya Tarihi, Alaeddin Şenel (Çev) Ankara, 2004
9. Karpat, Kemal, Balkanlarda Osmanlı Mirası Ve Ulusçuluk, Ankara 2004
10. Öztuna, Yılmaz, Avrupa Türkiyesini Kaybımız,Babıali Kültür Yayınları, İstanbul:2006
11. Huphick D.P. Ve Cox, E, Historical Atlas Of Eastern Europe, St. Martin Pres, Newyork.
12. Dusan I Bjelic, And Obrad Saviç, Balkan As A Metaphor, The Mit Press, Cambridge, London:2002
13. Alastair Finlan, The Collapse Of Yugoslavia, Osprey Publishing, Britain: 2002
14. M. Şükrü Hanioglu, A Brief History Of Late Otoman Empire, Princeton University Press
15. Özey, Ramazan, "Balkanların Coğrafi Yapısı" Balkanlar El Kitabı, Araştırma Ve Kültür Vakfı, İstanbul

Summary**BALKAN TURKISHNESS FROM PAST TO PRESENT: A TRIAL ANALYSIS**

Zulkuf ORUCH¹⁶
(Sakarya University, Turkey)

The Balkans is a geographical area which was under Ottoman-Turkish administration for about 5 centuries and, despite the past century, still preserves traces of Turkish culture. Although Turkish presence in the Balkans has emerged as a cultural and historical phenomenon rather than a current political and economic reality, it is important to consider the Turkish heritage in the Balkans as a significant part of the Turkish world. In this sense, this text of notification studies the Balkans as a historical, geographic, etymological and demographic concept and draws a general framework to follow the traces of Ottoman-Turkish presence in the Balkans till the 21st century.

¹⁶ Sakarya University Faculty of Economics and Administrative Sciences Public Administration USA Postgraduate